YÖRÜKLERİN GÜNLÜK YAŞANTILARININ SANAT ESERLERİNE YANSIMASI

Gökhan Akca[1]

ÖZ

Bilinen insanlık tarihinin başlangıcından bu yana Türk toplulukların önemli bir kısmı Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyada konar-göçer, bir başka ifadeyle göçebe bir hayat tarzını benimsemiştir. Bu hayat tarzı bazı kaynaklara göre yürüyen manasındaki "Yörük" terimini doğurmuştur. Oğuz Türklerinin Anadolu'ya göç etmesi sonucu, Türklerin bir kısmı eski yaşantılarını devam ettirirken, bir kısmı ise yerleşik hayatı tercih etmiştir. Yerleşik hayata geçen Yörükler genellikle Türkmen adıyla anılmıştır. Kelimenin kökenine bakıldığı zaman "Yörük" kelimesi, yürümekten türeyen, iyi yol alan, çabuk yürüyen, geçimini hayvancılık yaparak sağlayan gibi farklı anlamlarda kullanılan bir kelimedir.

Anadolu Yörük kültürünün dayandığı tarihi temel Orta Asya Türk göçebeliğidir. Geçmişte Orta Asya bozkırlarında yaşayan Türk topluluklarının yaşama biçimi coğrafi çevre gereği hayvancılığa bağlı ekonominin belirlediği bir göçebeliğe dayanıyordu. Bu nedenle Yörükler sürülerinin güvenliği ve ticaret gibi en temel ihtiyaçları sebebiyle bozkır coğrafyasında yer alan diğer insan toplulukları ve çeşitli vahşi hayvanlarla çok sık karşılaşmış olduğundan, günlük hayatlarında sıklıkla karşılaştıkları olayları çeşitli kullanım eşyalarına ve tarihe bir miras olarak bıraktıkları sanat eserlerine de yansıtmışlardır.

Bu çalışmada Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına taşınan Yörüklerin sanat eserlerindeki günlük yaşantılarının izleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göçebe, Yörük, Türk Sanatları.

REFLECTİONS ON THE ART WORKS OF DAİLY EXPERİENCES OF NOMADİC

Abstract

Known since the beginning of human history will be a significant part of the Turkish community in a wide geography from Central Asia to Anatolia-migration, in other words, it has adopted a nomadic lifestyle. In the past the Turkish community living in the steppes of Central Asia way of life of the animal due to the geographical environment should determine where the economy was based on nomadism.

Therefore, when the nomads herd their security and trade as the most basic needs because of the steppe regions located in other human communities and have encountered very often with various wild animals, the frequently encountered event use a variety of items in their daily lives and to date have reflected in the works of art they left as a legacy.

This study traces the daily life of the nomads from Central Asia to Anatolia carried the artworks were examined.

Keywords: Nomadic, Nomad, Turkish Arts

[1] Arş. Grv., Dumlupınar Üniversitesi,GSF Seramik ve Cam Bölümü, Kütahya, gokhan.akca@dpu.edu.tr

GİRİŞ

1. Yörükler

Türklerin ana yurdu Orta Asya'dır. Altay ve Tanrı dağlarının bulunduğu geniş bozkırlarda yaşayan Türkler, kuraklık ve savaşlar gibi nedenlerle Anadolu'ya kadar uzanan büyük bir coğrafya da varlık göstermişlerdir. Orta Asya Türklerinin büyük bir bölümü bozkırdaki tarıma elverişli olmayan topraklarda geçimlerini hayvancılıkla sürdürmüşlerdir. Hayvan sürüleri için yeni otlakların bulunması, sürülerin ve insanların güvenliğinin sağlanması ve diğer topluluklarla yapılan ticaret gibi zorunlu ihtiyaçlar Türklerin konar-göçer bir hayat tarzını benimsemelerini sağlamıştır.

Bu hayat tarzı yürüyen manasındaki "Yörük" terimini doğurmuştur. Orta Asya Türklerinin en kalabalık boylarından biri olan Oğuz Türklerinin Anadolu'ya göç etmesi sonucu, konar-göçer Türklerin bir kısmı eski yaşantılarını devam ettirirken, bir kısmı ise yerleşik hayatı tercih etmiştir. Yerleşik hayata geçen Yörükler genellikle Türkmen adıyla anılmıştır. Kelimenin kökenine bakıldığı zaman "Yörük" kelimesi, yürümekten türeyen, iyi yol alan, çabuk yürüyen, geçimini hayvancılık yaparak sağlayan gibi farklı anlamlarda kullanılan bir kelimedir.

Anadolu'ya göçen Oğuzlar, yarı göçebe, yarı yerleşik olan Müslüman Türkmenleri "yatık/tembel" saydıkları için bu adı, kendileri Müslümanlığı kabul ettikleri zamandan sonra da kolay kabul etmemişler veya "Oğuz" kimliklerini unutmamışlardır (bugün de konar-göçer Yörükler, konar-göçer de olsa Türkmenleri kendilerinden farklı saymaktadırlar) (Türkler Ansiklopedisi, 2002, s.596).

Yörük kelimesi; yürümek fiilinden türemiş olup, Anadolu'ya gelerek yurt tutan göçebe Oğuz Boylarını (Türkmenleri) ifade eden bir kelime şeklinde tanımlamıştır (ERÖZ, 1965, s.122). Günlük konuşma dilinde "Yörük" kelimesi Göçebe Türkmenleri ifade etmek için de kullanılmaktadır.

Yörüklerin beslenmesinde et ve hayvansal gıdalar (süt, yoğurt, tereyağı, peynir) önemli bir rol oynar. Bu nedenle hayvan beslemek Yörükler için önemlidir. Küçükbaş hayvanlarını göç sırasında daha rahat kontrol ettikleri ve gittikleri her yere götürdükleri için, Yörükler genellikle küçükbaş hayvan beslemeyi tercih etmişlerdir. Besledikleri hayvanların özelliklerine göre Sarıkeçili, Karakeçili gibi oba isimleri almışlardır(www.bilgiustam.com, 2016). Yörükler sürülerinin güvenliği ve ticaret gibi temel ihtiyaçları sebebiyle bozkır coğrafyasında yer alan diğer insan toplulukları ve çeşitli vahşi hayvanlarla çok sık karşılaşmış olduğundan, bu temasları sebebiyle aynı zamanda savaşçı bir kimlik kazanmışlardır.

2. Yörük Sanatının Tarihsel İzleri

Yapılan kazılar sonucunda Orta Asya'da Yontma Taş Devri'ne kadar uzanan oldukça gelişmiş kültürler meydana çıkarılmıştır. Bu kültürlerin merkezleri en eski Türk yurdu ile Türklerin yayıldıkları sahalarda bulunmaktadır. Bu yerlerde kurgan diye tarif edilen mezar odalarında ele geçen türlü eserlerle M.Ö. 4 bin yıllarından itibaren Orta Asya'da oluşturulan kültürlerin özellikleri hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır(hbogm.meb.gov.tr , 2016). Şekil 1 ve 2'de Pazırık Kurganında bulunan kumaş parçası örnekleri yer alırken, Şekil 3'te ise bir kaya mezarda bulunan ok taşıma çantası (tirkeş) görülmektedir.

Şekil 1. Pazırık Kurganında Bulunan Eşyalarda Vahşi Hayvan Figürleri (www.onturk.org,2016).

Şekil 2. Pazırık Kurganında Bulunan Kumaş
(http://www.turkkozmolojisi.com,2016)

Şekil 3. 1300 Yıllık Türk Alp'ine Ait Tirkeş (Ok Taşıma Çantası) (http://www.lisa.gerda-henkel-stiftung.de, 2016)

Şekil 4. Pazırık Kurganında Bulunan Halıdan İki Ayrıntı

(www.onturk.org,2016)

Türkler kurdukları devletler ve medeniyetleri yoluyla günümüze değin pek çok sanat eseri üretmiştir. Türklerin benimsedikleri göçebe yaşam tarzı, ortaya koydukları bu sanat eserlerine de yansımıştır. Bazen, bir seramik, bazen bir kumaş parçası bazen de mimari bir eserde at, keçi, aslan figürleri görülürken bazen de bir savaş sahnesi işlenmiş minyatürler göçebe kültürünü anlamamıza yardımcı olur. Orta Asya'da yaşayan Türkler için hayvan öğelerini kullanmak çok önemlidir (Şekil 4). Hayvan figürleri bu toplumlar için kahramanlık, kuvvet, bereket, mertlik ve bağlılık gibi duyguları çağrıştırır. Bu dönemlerde mevsim göçleri, avlanma, komşu sınırlarını aşma ve hızla yer değiştirme nedeniyle at biniciliği yaygın bir hal almıştır. Bazı tarih yazarları Hunların at sırtında alışveriş yaptıklarını, yemek yediklerini ve hatta uyuduklarını yazar. Ata olan bu bağlılık ona olan sevgiyi yüceltmiş, bakımı ve süslenmesi Türk'ün değişmez bir geleneği olmuştur. Atın koşum takımları ve eğeri süslenirken bozkırda karşılaşılan vahşi hayvanların birbiriyle savaşı konu alınmış ve bu figürler diğer kullanım eşyalarının süslenmesinde de kullanılmıştır(Kılıçkan, 2004, s.45).

Şekil 5. Moğolistan'da Bulunan 1500 Yıllık Kadın Mumyasının Çizmesi (http://arkeofili.com/?p=13080, 2016)

Genel olarak Türk sanatı doğuşundan günümüze kadar çok geniş bir alana yayılmasına rağmen büyük ölçüde kendi kültür ve sanat özelliklerini korumuştur. Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce Orta Asya'da yaşadıkları yörelerde ve çevrelerinde bulunan

kültürlerin de katkısıyla gelişen süslemelerine dair birçok motif, bugün halen Anadolu'da varlığını sürdürmektedir(Işık ve Ark., 2016).

3. Yörüklerin Sanat Eserleri

Yörükler, göçebe Türk kültürüne uygun yaşantılarını diğer birçok Türk topluluğuna göre daha uzun süre devam ettiren ve yerleşik düzene yakın zamanlarda geçen (az da olsa devam ettirenler vardır) Türk topluluklarından birisidir(Demir ve Bakar, 2014, s.111). Mevsimlere bağlı değişen olumsuz hava koşullarından korunmak ve sürüleri için yeni otlakların bulunması amacıyla sürekli yer değiştiren Yörükler, barınma ihtiyaçlarını keçi kılından dokudukları çadırlar ile karşılamıştır (Şekil 6). Çadırların içindeki toprak zeminin neminden ve soğuğundan korunmak için ise halı dokumacılığı önem kazanmıştır. Bu nedenle Yörük sanatına dair en yoğun örnekler dokuma halı, kumaş, vb. eşyalarda karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 6. Keçi Kılı Yörük Çadırı

(www.kılçadir.net, 2016)

Yörüklerin Anadolu'ya doğru olan göçü en yoğun biçimde Selçuklu İmparatorluğu'nun, 1071 yılında Anadolu'nun kapılarını açmasıyla başlar ve politik açıdan, 1308 yılında yıkılmasıyla başlayan Beylikler dönemiyle birlikte devam eder. Türk Halı Sanatı Tarihinde **Beylikler Dönemi Halıları** veya **XIV-XV. yy. Anadolu Türk Halıları** diye adlandırılan bu halılar genellikle hayvan figürleriyle süslüdür. Bu nedenle **Hayvan Figürlü Anadolu Halıları** diye de bilinir (Şekil 7). Bu halılar başlangıçta Rönesans dönemi ressamlarının tablolarına bakılarak tayin edilmişler, daha sonra Anadolu'da yeni örneklerinin bulunmasıyla Beylikler Devri halıları hakkında bilgiler çoğalmış ve daha önce Selçuklu dönemine ait olduğu sanılan pek çok halının da XIV-XV. yy.dan kaldığı ortaya çıkmıştır(Deniz, 2005, s.84).

Şekil 7. 14.-15. Yüzyıl Horozlu Halı

(Deniz, 2005, s.96)

Yörüklerin ortaya koyduğu eserlerdeki motiflerde hayvan figürlerinin yanı sıra, geometrik ve stilize bitki motiflerine de sıkça rastlanmaktadır. Genellikle Yörük motiflerinin her biri bir isim ve anlama da sahiptir. Bu motifler, ait oldukları Yörük boylarının tamgalarını yahut günlük yaşantıları içindeki nesne ve olayları, inanışları ve mitleri ifade etmede kullanılan bir tür sembolik anlatım ve iletişim unsurlarıdır. Örneğin Şekil 8'de yer alan örnekte tekrar edilen motifler "bereket", "kurbacık", "çakmak", "tarak" gibi isimler ile farklı kompozisyonlarda kullanılmıştır.

Şekil 8. Beykonak Yöresi Düz Dokuma Çuval Örneği

(Yıldırım, 2013,s.209)

4. Yörük Motiflerinin Genel Özellikleri

Yörükler, neredeyse kesintisiz bir biçimde asırlarca sürdürdükleri yaşam tarzı ve oluşan kültürlerinin bir sonucu olarak, halı, kilim, eşarp, kıyafet gibi çeşitli eşyalara işledikleri, kendilerine özgü motifler ile ciddi manada bir sanat icra etmişlerdir.

Bu sanat eserleri incelendiğinde, Yörüklerin kültürel birikimi ve sanat anlayışının izleri kolayca görülebilmektedir. Kullanılan motifler genel olarak bitkisel motifler, hayvansal

motifler, geometrik motifler ve sembolize edilmiş motifler olarak dört ana başlık altında toplanabilir.

4.1. Bitkisel Motifler;

Çeşitli çiçek ve yapraklar ile hayat ağacı gibi bazı sembolik bitkisel öğeler, genel manada Türk sanatının ve dolayısıyla Yörük sanatının her evresinde görülmektedir. Bitkiler bazen doğal gerçek görüntüleriyle, çoğu zaman da stilize edilerek, Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk kültürü ve sanatının değişmez bir unsurudur. Bitkisel motif kullanımı özellikle İslam Halifeliğinin Osmanlı hanedanına geçmesinden sonra hayvansal kökenli motiflerin kullanımına ilişkin artan dini yasaklar sebebiyle doruk noktasına ulaşmıştır.

4.2. Hayvansal Motifler;

Hayvansal motif kullanımı da bitkisel motifler gibi Yörük sanatının hemen her evresinde görülmektedir. Bozkır yaşantısının bir getirisi olarak ortaya çıkan bu motiflerde, hayvanların anatomik yapılarını ve gücünü ortaya çıkaran azametli duruşları, birbirleri ile olan mücadeleleri sıklıkla kullanılırken, Çin ve diğer Asya kültürlerinin de etkisi ile mitolojik yaratıklara ilişkin stilize edilmiş figürler de önemli bir yer tutmaktadır.

4.3. Geometrik Motifler;

Geometrik motifler, Yörük kültürü ve sanatının ilk örneklerinden bu yana kullanılmış olmasına rağmen, Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra zenginleştirilerek daha sık kullanılmıştır. Çoğunlukla simetrik formlar şeklinde düzenlenen geometrik motifler, huzur ve sonsuzluğun ifadesi olarak Yörük sanatında karşılık bulur.

4.4. Sembolik Motifler;

Sembolik motifler, Türk ve Yörük sanatında kullanılan bitkisel, hayvansal ve geometrik motiflerin bir tamamlayıcısı olarak kullanılmıştır. Bu motifler, doğada karşılık bulan bulut, ay, yıldız, güneş, su, ateş gibi öğelerin yanında, sonsuzluk, ölüm, bilgelik gibi soyut kavramların ifade edilmesi amacıyla günümüze kadar kullanıla gelmiştir. Sembolik motifler, birer süsleme unsuru olmasının yanında, kullanıldıkları eser yoluyla bir anlatı, bir mesaj yahut bir inancı ifade etmek için kullanılan motiflerdir.

Sonuç

Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederek neredeyse günümüze kadar kültürel varlığını sürdürmeyi başaran Yörükler, binlerce yıldır sürdürdükleri yaşam tarzını, inanışlarını, günlük hayatlarında karşılaştıkları olayları, hayvanları, eşyaları ve mitsel değerlerini stilize ederek oluşturdukları motiflerde yaşatmayı başarmışlardır.

Bu motifler konar-göçer Yörüklerin sıklıkla kullandıkları dokuma kumaş, halı vb. eşyalar ile yine günlük hayatlarında kullandıkları ayakkabı, eğer vb. diğer eşyalarda

yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Tarihsel süreç içinde Yörüklerin motiflerinin oluşumuna, günlük hayatlarındaki unsurlar kadar, temas ettikleri farklı toplumların ve inanışların da katkısı olmuştur. Yörük sanatında kullanılan motifleri genel olarak bitkisel, hayvansal, geometrik ve sembolik motifler şeklinde dört ana başlık altında toplamak mümkündür.

Araştırmanın tamamlanmasıyla Göçebe Türklerin (Yörüklerin) günlük yaşantılarından hareketle binlerce yılda oluşturdukları kültür, sanat ve genel anlamdaki folklorik değerlerinin, günümüz sanat anlayışı ve teknik olanakları da göz önünde bulundurularak yeni ve farklı sanat çalışmalarında uygulanmasının önemli ve gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda Yörükler ve Yörüklerin göçebe kültürlerinde yer alan figürler ve sembolik anlatım öğeleri kullanılarak tasarlanan bir seramik eserler sergisi hazırlanmıştır.

Bu eserler; Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Araştırma Enstitüsü işbirliği ile 12-15 Ekim 2016 tarihleri arasında Kazakistan'ın Almatı şehrinde düzenlenen I. Uluslararası Afro - Avrasya Araştırmaları Kongresi (ICAR'2016) kapsamında tertip edilen "Göçebe" isimli Kişisel Seramik Sergisi ile bilim ve sanat çevreleriyle buluşturulmuştur.

Yörük sanatında kullanılan motifler ve bu motiflerin sembolik ifadeleri özelinde yeni araştırmaların yapılması, yine bu motiflerin günümüz estetik ve sanat anlayışıyla yeniden yorumlanarak yeni sanat eserlerinde kullanılması, Yörük kültürü ve sanatının tanıtılmasına ve devamına büyük katkısı olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Türkler Ansiklopedisi, Cilt I, Sayfa 596, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara

ERÖZ Mehmet, "Türk Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük Türkmen Köyleri", Sosyoloji Konferansları 6. Kitap, Ankara, 1965, s.119-154.

http://www.bilgiustam.com/yoruk-kime-denir/, İlham Göl, "Yörük Kime Denir?", Son Erişim Tarihi: 19.09.2016

http://hbogm.meb.gov.tr/aol/kitaplar/aol/2014/tarih5/unite1.pdf, Salim Koca, "Türk Kültürünün Temelleri" Son Erişim Tarihi: 19.09.2016

https://onturk.org/2012/06/16/pazirik-kurganlari-turk-eserleri/, "Pazırık Kurganları Türk Eserleri", Son Erişim Tarihi: 19.09.2016

http://www.turkkozmolojisi.com/2015/09/pazirik-kurganindan-cikan-kun-ay.html, Nuray Bilgili, "Pazırık Kurganından Çıkan Kün-Ay Tamgalı Mitolojik Hayvan İkonografileri M.Ö. 5.-4.Yüzyıl" Son Erişim Tarihi: 19.09.2016

http://www.lisa.gerda-henkel-stiftung.de/die_versunkene_welt_der_steppenkrieger_ausstellung_im_lvr_landesmuseum?nav_id=3077,Johannes Seiler, 2012, "Die versunkene Welt der Steppenkrieger Ausstellung im LRV-Landesmuseum" Son Erişim Tarihi: 19.09.2016

https://onturk.org/2012/06/16/pazirik-kurganlari-turk-eserleri/, "Pazırık Kurganları Türk Eserleri", Son Erişim Tarihi: 19.09.2016

Kılıçkan, H., 2004, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Bezeme Sanatı ve Örnekleri", İnkılap Kitap Evi Yayınları, s.45, İstanbul

http://arkeofili.com/?p=13080, Ayşe Bursalı, "Moğolistan'da 1500 Yıllık Türk Mumyası Bulundu", Son Erişim Tarihi: 19.09.2016

Işık, İ., Akca, G., Kut, U., 2016, "İpek Yolu Medeniyetlerinde Çini Sanatı", IV. Avrasya Sosyal Bilgiler Forumu, Bişkek – Kırgızistan

Demir, Ö., Bakar, N., 2014, Silifke Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 35, s.11, Konya

http://xn--kladr-zra03ce.net/kilcadir-tarihce/, Hasip Erdis, "Yörük Çadırı ve Türkler", Son Erişim Tarihi: 19.09.2016

Deniz, B., 2005, Anadolu Türk Halı Sanatının Kaynakları, Sanat Tarihi Dergisi , Sayı 14, s.84, İzmir

Deniz, B., 2005, Anadolu Türk Halı Sanatının Kaynakları, Sanat Tarihi Dergisi , Sayı 14, s.96, İzmir

Yıldırım, M., 2013, Konya'nın Ilgın İlçesine Bağlı Beykonak ve Mahmuthisar Yörelerine Ait Düz Dokuma Örnekleri ve Motif Özellikleri, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 32, s.209, Konya